

HOOFDSTUK NEGEN

De wees van Amsterdam

9 juni 1843 tot 11 april 1855

pagina 305-352

Uit het schriftje met *Herinneringen* van Reinier van Nispen, pagina 307

Wijkmeester Willem van den Bosch is te vinden in het register van hoevenaars 1836-1847, invnr 1582 folio 3, waar ook Reinier van Nispen is ingeschreven met de aantekening 'Nispen uit Wateren den 14 Juny 1843'

De Grote Magazijnroof, pagina 307

Deze paragraaf is voornamelijk gebaseerd op de Raad van Tucht van 15 maart 1844 met de daarbij behorende bijlagen, invnr 1619. Die bijlagen bestaan uit:

- een 10 maart 1844 opgemaakte lijst van vermiste goederen en hun waarde door de magazijnmeester Sebastianus Tillemanus van Son;
- een verhoor door de onderdirecteur-binnen van alle betrokkenen;
- nog een staat van wat er in het magazijn mist, opgemaakt door de onderdirecteur-binnen.

Hendrik Jacobus van Heijl heeft weesnummer 1159 in de invnrs 1411 en 1412. De eerste rooftocht vindt plaats op zondag 3 maart 1844 en wordt uitgevoerd door Van Heijl, Jacobus Franciscus de Witt, weesnummer 166 in invnr 1412, en Johannes de Vries, weesnummer 1555 in de invnrs 1411 en 1413.

De tweede rooftocht is op zaterdag 9 maart 1844 en wordt uitgevoerd door Hendrik Jacobus van Heijl, Fredrik Karel Haldiman, die niet door het dak past, weesnummer 905 in de invnrs 1410, 1411 en 1412 en Christoffel Voerman, weesnummer 2015 in invnr 1413.

De visitatie onder kerktijd is op zondag 10 maart, dezelfde dag dat de magazijnmeester een lijst opmaakt van vermiste spullen.

Krachtig het gesticht uitgedreven geworden, pagina 309

Johan Frederik Bolling heeft weesnummer 1877 in invnr 1413. Hij moet 6 april 1844 voor de Raad van Tucht komen, invnr 1619. In diezelfde zitting worden Hendrik Jacobus van Heijl en Fredrik Karel Haldiman - zie voor beiden de vorige paragraaf - tot de Ommerschans veroordeeld, en wordt

de werkstaking beschreven en behandeld, waarna de stakingsleiders ook tot de Ommerschans worden veroordeeld.

Die stakingsleiders zijn Johannes Wijnand Jonkman uit Middelburg, met het nummer B370 te vinden in invnr 1389, en Jan Vergeer uit Rotterdam, met nummer B127 in datzelfde register van op particulier contract geplaatsten te vinden.

Alle vijf de veroordeelden staan ook in het strafkolonieregister invnr 1585

Uit het schriftje met *Herinneringen van Reinier van Nispen*, pagina 311

In het register van hoevenaars 1836-1847, invnr 1582 folio 3, staat bij Reinier van Nispen aangetekend: 'naar Wateren den 19 Maart 1844'.

De overlijdensakte van Jan Hessels van Wolda: <http://alldrenten.nl/akte/jan-hessels-van-wolda/43ccbe07-e4c7-4590-8e67-5ec7c58450d0>

Eenige donkere vlekken, pagina 312

Bronnen: jaarverslagen Maatschappij van Weldadigheid 1845 en 1846, invnr 991, besluit van de permanente commissie 16 september 1845 N16, invnr 572. Voor de beschrijving van de gevolgen van de aardappelziekte elders in europa zijn internetbronnen, met name wikipedia, geraadpleegd. De overheidssteun aan de Maatschappij wordt opgesomd in de Memorie van Toelichting bij de 'Eindregeling van de zaken der Maatschappij van Weldadigheid en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1859', invnr 15.

Het overlijden van Jannes Poelman, die hier Johannes genoemd wordt, maar in zijn borgtochtstelling noemt hijzelf zich Jannes, [op alldrenten.nl](http://alldrenten.nl).

Van eene fatzoendelijke doch minder gelukkige familie, pagina 314

Informatie over de familie Rensing is mij verschaft door familie-onderzoeker Paul Lambers, over zijn aangetrouwde familie door Marga van der Torre. Cornelis Wilhelmus Rensing was de zoon van de Zwolse zilversmid Coenraad Christoffel Rensing (1773-1808), diens vader Cornelis Wilhelmus (1740-1817) was ook zilversmid. Van de laatste is werk in de collectie van het Zwols museum. Een aantal Rensings zijn naar Amsterdam gegaan en er is ook daar een kunstzinnige zilversmid, Jacobus Rensing, een broer van de grootvader, waarvan objecten in het Rijksmuseum worden bewaard. Toenmalig directeur Wouter Visser schrijft voor het eerst over hem op 23 maart 1823, invnr 64. In het designatieregister 1823, invnr 1395, wordt onder nummer 24 vermeld zijn aanstelling per 17 april 1823 als assistent op het Algemeen Bureau in de kolonie, gevestigd in Frederiksoord. De moeder die met hem meereist is Hermanna Rijnvis (1765-1834).

Op 10 september 1825 krijgt hij wegens goede prestaties veertien dagen tractement als gratificatie, invnr 916 mapje 1825. Hij trouwt 20 september 1827 te Norg met Gerritdina Swam. Rensing wordt vermeld in het personeelsregister 1828-1834, invnr 997, op folio 16 en folio 51 en in het personeelsregister 1834-1859, invnr 998, op de folio's - in volgorde van chronologie - 30, 75, 61 en 46.

Aantallen weeskinderen komen uit de jaarverslagen, invnr 991. Over het bezoek van Rensings gezin aan de ziekenzalen gaat het in het rapport van de commissie van toezicht, zie verderop bij Geen schoteltje kunnen aanvatten zonder het te breken, pagina 332.

Onvoldoende kleding van onderen, pagina 316

Bronnen:

- 3 februari 1835 N5 Kledingbesluit: Bepaling dat de geheel afgesleten kleding der weezen zal worden teruggenomen tegen afgifte van nieuwe en van hoe veel kleding stukken zij steeds moeten voorzien zijn, invnr 973;

- 7 September 1836, Van Konijnenburg over de praktijk, invnr 175;
- 9 oktober 1839, dokter Schünlau over de noodzaak van onderbroeken, invnr 218;
- 19 oktober 1839, Van Konijnenburg over witte doeken meisjes, invnr 219;
- 29 oktober 1839, Van Konijnenburg over onderbroeken, invnr 219;
- 17 januari 1840 Afwijzend besluit pc over onderbroeken, invnr 496;
- 22 januari 1840 Besluit pc over witte doek meisjes, invnr 497;
- 11 september 1845 Besluit pc N3 De Weezen van het mannelijk geslacht van onderbroeken te voorzien; het melken alsmede de tuinbouw hun te onderwijzen, invnr 983.

Of die bleek van Ainsworth echt in Nijverdal is, weet ik niet helemaal zeker want er komen zowel brieven van Ainsworth uit Goor als uit Nijverdal, de laatste bijvoorbeeld 12 maart 1842, invnr 257.

Uit het schriftje met *Herinneringen van Reinier van Nispen*, pagina 318

Reinier van Nispen, dan bijna 23 jaar, komt volgens het register van hoevenaars 1836-1847, invnr 1582, folio 4, in huis bij Gilke Jans Doornkamp, 41 jaar en weduwe van Johannes Verwer.

Een oord, waarvan ze alleen onaangename dingen gehoord had, pagina 319

Het boekje *De wees van Amsterdam* werd in 1993 herdrukt door een groepje vrijwilligers uit Norg onder leiding van de voormalige wethouder van Norg Geert de Wilde. Het boekje is geheel verstoken van jaartallen, maar de verteller, Karel, schrijft dat op de verjaardag van zijn broer Willem 'in het begin van Februari' het nieuws komt dat de twee broers – en hun zus Lize besluit vrijwillig mee te gaan – vanuit Amsterdam naar Veenhuizen moeten en dat ze een paar dagen later daarnaartoe gaan.

Daarop heeft Luurt Vrijen voor mij in de inschrijfregisters van wezen gezocht naar een groepje uit Amsterdam, dat in een of ander jaar in februari aan is gekomen en waartoe twee broers en een zus behoren. Het moest zijn na 1842, want er is in het boek slechts sprake van één kindergesticht, het derde etablissement is bij hun aankomst niet meer in gebruik voor kinderen. Verdere tijdsbepalingen: het boekje schrijft over een cholera-epidemie en die waren er in 1849 en 1854, Karel bezoekt het instituut te Wateren en dat sluit in 1860 en in het boek is sprake van de aardappelziekte en die barstte los in 1845 en duurde ongeveer vijf jaar. En zowel zus Liza als broer Willem zouden te Veenhuizen overlijden.

Luurt vond een en ander in invnr 1412. Het jaar van aankomst bleek te zijn 1846.

Op 4 februari 1846 arriveren Johan Karel Gustaaf Möller, die wordt ingeschreven onder weesnummer 1045, Willem Adolf Christiaan Möller, weesnummer 1044 en Dorothea Sophia Eliza Möller, weesnummer 1043. Hun gegevens in invnr 1412 kloppen volledig met de beschrijvingen van hun geschiedenissen in het boek: zus Lize overlijdt tijdens de cholera-epidemie van 1849, hoofdpersoon Karel verblijft een aantal jaren op het instituut te Wateren en gedurende die tijd overlijdt zijn broer Willem te Veenhuizen.

Ook alle details over het leven in Veenhuizen en Wateren kloppen met andere bronnen. In theorie is er dan nog de mogelijkheid dat Karel Möller het boekje niet zelf geschreven heeft, maar dat een schrijver het uit zijn mond heeft opgetekend. Dat wordt hoogst onwaarschijnlijk door het pseudoniem waaronder het boek is uitgekomen: M.C. Rudolfs. In het boek blijkt een bijzonder sterke band tussen Karel en zijn moeder. Hij heeft veel verdriet over haar dood en blijft haar levenslessen altijd bij zich dragen. Zij heette Maria Constantie Rudolfs, [zie hier bij Karels huwelijk](#), zij is vermoedelijk oorspronkelijk afkomstig uit Winterswijk – [zie bij lidmatenboek Winterswijk 1790-1825 als vertrokken naar Amsterdam op 18-10-1818](#). Het is onwaarschijnlijk dat Karel Möller iemand anders toestemming zou geven haar naam te gebruiken.

Over het latere leven van Karel Möller heeft Irene Maas enkele gegevens opgetekend, zoals een lijst van (hoofd)onderwijzers in de negentiende eeuw op Texel, [zie bij Oude Schild](#) en enkele

correspondentie rondom zijn aanstelling die staat [bij de genealogie Gomes](#) en een serie anecdotes [uit het dagboek van dominee Huizinga](#).

Verdere gegevens over Karel Möller uit de hiervoor al genoemde genealogie Gomes, wat voorzover wiewaswie uitsluitel geeft blijkt te kloppen:

- Hij is geboren op 20 februari 1834 in Amsterdam.
- Beroep: onderwijzer (1864, 1882); hoofdonderwijzer (1866, 1869, 1872, 1875, 1877); hoofd van een school (1897, 1905).
- Hij is getrouwd met Isabella Petronella Krab Henning op 25 augustus 1864 te Amsterdam.
- Zij zijn op 11 augustus 1864 te Amsterdam in ondertrouw gegaan.
- Overlijden van Isabella Petronella Krab Henning (27 mei 1904) Texelse Courant. Zij is geboren op 23 november 1837 in Nieuwe Niedorp. Zij komt [voor in deze genealogie](#).

Wat in een zwart-wit boek niet kan, maar in een pdf wel: hieronder de oorspronkelijke voorkant van het boek van Karel Möller, collectie Gevangenis museum Veenhuizen (met dank aan Alina Dijk):

Wat, begin je erom te huilen?, pagina 320

Alle citaten komen uit *De wees van Amsterdam*, zie voorgaande stukje. Thomas Zondervan heeft weesnummer 653 in invnr 1412. Boer 'Willems' kan niemand anders dan Willem Gerrits Timmerman zijn, want hij is de enige hoevenaar wiens naam erop lijkt en die een dochter Femmigje heeft, register van hoevenaars 1836-1847 invnr 1582 folio 11 en register van hoevenaars 1848-1859 invnr 1583 folio 23, Willem Gerrits Timmerman, geboren 25 september 1805 neemt op 31 maart 1839 de hoeve over van zijn vader, Femmigje Timmermans is geboren 14 juni 1839. Zie voor de proefkolonist Hendrik Gerrits, die zelf niet schijnt te weten dat hij Timmerman heet, *De proefkolonie* pagina 381.

Vader, vader, ze doen me kwaad!, pagina 323

Alle citaten komen uit *De wees van Amsterdam*, zie voorgaande stukjes.

Wat zegt gij van Sloten, ik versta u niet, pagina 325

De opmerking van Reinier van Nispen over 'eenige kleine diensten' voor de grotere jongens in Den Haag staat op pagina 211.

Katharina Goedhart heeft weesnummer 110 in de invnrs 1571, 1410 en 1411, Dirkje Gerrits is in de inschrijfregisters niet te vinden. Of ze behoort tot de geplaatsten op particulier contract of – waarschijnlijk – Gerrits is niet haar achternaam maar haar patroniem en ze heeft een andere achternaam. Het schelden en elkander slaan komt aan de orde bij de tuchtzitting van het eerste gesticht op 26 januari 1831, invnr 1618.

Johannes George la Grouw heeft weesnummer 544 in invnr 1412. Het gooien met brandende katoenen garens komt uit de tuchtzitting van 19 november 1852, invnr 742 uitgaande post permanente commissie 4 januari 1853 N9. Daders zijn Marinus Abraham de Groen, weesnummer 281 in invnr 1412 en Wilhelmus de Jonge, weesnummer 2158 in invnr 1413.

Arie Krantz heeft weesnummer 70 in de invnrs 1411 en 1412. Zijn zaak komt voor op 6 mei 1842, invnr 1619.

Pieter Helder heeft weesnummer 1683 in de invnrs 1411 en 1413. In het laatste register staat tussen haakjes achter zijn naam 'van der Fogt', dus het kan zijn dat dat zijn werkelijke naam is. Leendert de Goederen heeft weesnummer 1466 in invnr 1413. Na het overlijden van zijn moeder in 1829 is hij met zijn vader Cornelis de Goederen op 17 september 1834 aangekomen in het bedelaarsgesticht, waar zijn vader 30 november 1835 is overleden (bedelaarsnummer 361 in het boek gemerkt G, toegang 0137.01 invnr 426). Deze zaak speelt voor de Raad van Tucht van het eerste gesticht 21 Maart 1839, invnr 1618.

Luppe van Sloten heeft weesnummer 68 in invnr 1412. Wilhelmus Carolus van der Wielen heeft nummer 2043 in invnr 1413. De zaak komt voor op 8 november 1849, invnr 1619.

De Norger jaarmarkt, pagina 326

Bronnen:

- Raad van Tucht Veenhuizen-3 van 11 september 1830, invnr 1622
- Raad van Tucht Veenhuizen-3 van 3 juni 1835, invnr 1622. Johannes Jan de Jong heeft weesnummer 2026 in de invnrs 1410, 1411 en 1413. Theodorus van Nispen is al eerder genoemd, zie Premie- en transportkosten, pagina 229.
- Raad van Tucht Veenhuizen-3 van 25 mei 1836, invnr 1622.
- Raad van Tucht Veenhuizen-1 van 10 september 1841, invnr 1619. Jacob Alberts Keizer heeft weesnummer 395 in invnr 1412..
- Raad van Tucht Veenhuizen-1 van 6 september 1844, invnr 1619.
- Besluit permanente commissie 9 september 1846 N5: 'Verbod aan de jongelieden in het

kindergesticht te Veenhuizen om de Norger jaarmarkt te bezoeken dat in plaats waarvan in het gesticht zelf feest zal worden gehouden waarvoor f 50 s jaars wordt toegestaan', invnr 984.

Gekweld door de weezen en achtergesteld door de zaalopzieners, pagina 328

Directeur Van Konijnenburg opent de discussie met een brief op 26 oktober 1846, invnr 586 bij 2 november 1846 N17. Op diezelfde plek zit het besluit hierover van de permanente commissie, dat zich ook bevindt in invnr 984.

De proces-verbalen van de tuchtzittingen zitten tot en met 1849 in invnr 1619, daarna zitten ze in diverse invnrs tussen de uitgaande post (invnrs 659-925) en te vinden via het lemma 'Tucht' in de agenda's met klappers op de ingekomen en verzonden brieven, de invnrs 945-953, incompleet. Over de eerdere poging bedelaarskinderen met wezen te mengen en over de motieven voor die bedelaarskinderen om weg te lopen, schrijft Van Konijnenburg op 19 oktober 1840, invnr 236. De hier genoemde bedelaarskinderen staan niet in de stamboeken van wezen, maar alleen in de stamboeken van bedelaars, toegang 0137.01 de invnrs 422-442, 446a en 446b, en 291-293. Hoe deze serie op internet te vinden en hoe erin te zoeken, wordt beschreven in dit artikel:

https://velehanden.nl/berichten/mededelingen/bekijk/project/dre_cmw/id/33770

Johannes en Willem de Knecht moeten voorkomen 17 februari 1847, Johannes Petrus en Cornelis Johannes van Niekerken 17 april 1847.

Over het reglement van tucht voor bedelaars zie *De bedelaarskolonie* pagina 285-286 en de volledige tekst: <http://debedelaarskolonie.nl/9-2/stukken-over-de-ommerschans-2/18290228-reglement-van-tucht-van-de-gestichten-van-bedelaars/>

Over de 'onderscheidene kleding' of het 'distinctief pak' voor veelvluchtters *De bedelaarskolonie* pagina 249 (geheel rood) en pagina 308 (in later jaren gestreept).

Johannes Willem Bloemers moet voorkomen 15 april 1848 (dit is al zijn derde desertie).

Een meisje door de glazen gesmeten, pagina 330

Openingscitaat over het hek komt uit het 'Concept Besluit Huishoudelijke Inrichtingen voor het Instituut te Veenhuizen', invnr 988, zie transcriptie op www.schackmann.nl/kinderkolonie.

Hendrik Hasselaar heeft weesnummer 436 in invnr 1412. Hij wordt ontslagen 7 april 1846 maar weer opgenomen 7 januari 1847. De notaris uit Zuidlaren heet Kniphorst en die is bijvoorbeeld voor de Maatschappij opgetreden tegen het geschrift 'Vlugtige waarnemingen', dat genoemd wordt op pagina 147. Maria Matje Roelofs heeft weesnummer 1646 in invnr 1413. Het andere meisje is Elizabeth Wilhelmina Schulpenburg, weesnummer 1207 in invnr 1413. De zaalopziener door wiens deur Maria Matje vliegt, is J. Visscher.

De kwestie wordt behandeld in de Raad van Tucht van 6 maart 1847, invnr 1619. Op 22 maart 1847 N12 zendt de directeur het proces-verbaal naar de permanente commissie met het 'voorstel tot verwijzing naar de OSchans van de wees G. Hasselaar', invnr 590. Maar 25 maart 1847 N3 heeft de permanente commissie 'de verwijzing naar de OSchans veranderd in de straf van 8 dagen opsluiting', invnr 590.

Uit het schriftje met *Herinneringen* van Reinier van Nispen, pagina 332

Reinier van Nispen blijft tot 16 oktober 1847 bij de weduwe Verwer en komt dan in huis bij Johanna Wilhelmina Derksen, weduwe van Jan Vossebelt, register van hoevenaars 1836-1847, invnr 1582, folio's 4 en 2.

Met zijn echtgenote, en op den duur ook de kinderen, is hij te vinden in het register van hoevenaars 1848-1859 invnr 1583 folio 17.

Geen schoteltje kunnen aanvatten zonder het te breken, pagina 332

De commissie van toezicht of 'commissie van toezicht' wordt ingesteld bij het 'Reglement voor de Maatschappij van Weldadigheid' van 14 januari 1818, invnr 2. op 12 augustus 1830 komt er een apart 'Reglement op de samenstelling en werkzaamheden van de sub-commissien der Maatschappij van Weldadigheid in de noordelijke provincien', waarin ook de samenstelling en werkwijze van de commissie van toezicht nader geregeld is, dit reglement is afgedrukt in het oktobernummer 1830 op pagina 779 van de *Vriend des Vaderlands*.

Zie over de zogenaamd democratische verkiezingen voor het orgaan ook deze twee artikelen:

- https://velehanden.nl/berichten/mededelingen/bekijk/project/dre_cmw/id/38216
- https://velehanden.nl/berichten/mededelingen/bekijk/project/dre_cmw/id/38355

De eigen uitgave van het rapport van de twee leden van de commissie heet *De Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid in 1846*, door W.C.H. Staring en J.K.W. Quarles van Ufford. Ook de geciteerde reactie van de permanente commissie op hun rapport is hierin – in het voorwoord – opgenomen.

Voor het stukje over dominee Ottho Heldring is gebruik gemaakt van J.J. Westendorp Boerma pagina's 255-257 en Arbeid ter disciplinering pagina's 87-88.

Eene heimelijke visitatie der jongenshemden, pagina 335

De eerste twee alinea's zijn gebaseerd op H.G. Roelfsema-van der Wissel, *De gezondheidszorg in de Noord/Nederlandse koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859*.

Verder gebruikt materiaal:

- 30 maart 1849 N5, brief van de permanente commissie, naar aanleiding van 'het mondeling verslag van een harer medeleden', aan de directeur der koloniën, waarin zij aandringen op maatregelen tot bevordering der zedelijke en godsdienstige opvoeding der kolonisten, invnr 635;
- 16 april 1849 brief van de directeur der koloniën aan de permanente commissie, invnr 642 bij 13 juni 1849 N17, inzendende:
  - 'Verslag van de op den 6, 7 en 9 april achttienhonderdneegenenveertig gehouden Inspectiereis, betreffende de Geneeskundige Dienst, naar de Gestichten Veenhuizen der Maatschappij van Weldadigheid, door den Chef der Geneeskundige Dienst', door J.E. Rannefft, opgemaakt 14 april 1849, invnr 642, 13 juni 1849 nr. 17.
- 1 juni 1849, brief van de directeur der koloniën aan de permanente commissie met alle maatregelen die hij heeft getroffen naar aanleiding van de missive van 30 maart jl, met bijlagen waaronder een verslag van de visitatie door dokter Huber in een briefje van adjunctdirecteur Rensing gedateerd 23 april 1849, invnr. 644, 9 juli 1849 N3.

Een zaal vol brakende en kermende kinderen, pagina 337

Gebaseerd op H.G. Roelfsema-van der Wissel, *Toneel van jammer en ellende. Cholera in Veenhuizen in 1849*, en H.G. Roelfsema-van der Wissel, *De gezondheidszorg in de Noord/Nederlandse koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859*, hoofdstuk 18.

Aangevuld met:

- brief van geneesheer Huber aan de chef van de geneeskundige dienst te Frederiksoord dd 21 juli 1849, met bijschrift door adjunctdirecteur Rensing, plus brief van adjunctdirecteur Rensing vanwege de ernst rechtstreeks aan de permanente commissie dd 22 juli 1849 over het uitbreken van de epidemie, invnr 645 bij 24 juli 1849 N31;
- brief van directeur Van Konijnenburg dd 22 juli 1849 over de ontstane situatie, invnr 645 bij 24 juli 1849 N36;
- besluit van de permanente commissie over het alarmeren van Binnenlandse Zaken, het naar Veenhuizen zenden van het hoofd van de geneeskundige dienst en het bevel dagelijks een verslag over de situatie te zenden, 24 juli 1849 N36;
- verslag dd 24 juli 1849 door de chef van de geneeskundige dienst over wat hij bij zijn komst

aantrof, invnr 645 bij 26 juli 1849 N21.

Maria Brakenhof heeft weesnummer 207 in invnr 1412 en Liza Möller is eerder genoemd, zie pagina 319. Overlijdensgevallen zijn te vinden in de inschrijfregisters invnrs 1412 en 1413 en in de mutatieregisters over 1849 invnr 1380 (alle koloniebewoners) en invnr 1528 (alleen wezen en bedelaars).

Geertje Vredenburg heeft weesnummer 313 in invnr 1412, Petronella van Vliet nummer 500 in invnr 1412, Willemina van Buijsse nummer 1133 in invnr 1412. Maria Geertruida Mink heeft nummer 2052, Marinus Goeree nummer 1654, Hendrik Willem van Es nummer 2042, Elisabeth Geertruida de Groot nummer 2205 en Johannes Urker nummer 2189, allen in invnr 1413.

Johanna Mohrman tenslotte heeft nummer 2145 in invnr 1413.

Welkom, welkom, ouderloozen!, pagina 339

Bronnen:

- Jaap Keppel, *De relaties van de stad Enkhuizen met de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord en Veenhuizen van 1818 tot 1849*
- Willemien Schenkeveld: *Vries, Johanna Margaretha de*
- Hendrik Langedijk, gedicht *Aankomst der Weezen*, Enkhuizen 1850, [ook op internet](#).
- S.P. Oudkerk Pool, gedicht *Terugkomst der Wezen te Enkhuizen*, Enkhuizen 1850, [ook op internet](#).
- Westfries Archief, *Inleiding* op toegang 0218 Leprozenhuis of Gulden Hoofd, Oude Armen Weeshuis, Aalmoezeniers- en Nieuwe Armen Weeshuis, (Oude Armen) Gasthuis en Wees- en Armhuis, na 1841 Algemeen Armbestuur en Gereformeerd Weeshuis, Enkhuizen - 2.6. Het Wees- en Armhuis, na 1814 het Algemeen Armbestuur en het Gereformeerde Weeshuis. [Ook op internet](#).
- Het weezenlied, ter herdenking van de terugkeer van de wezen in Enkhuizen 1894, geciteerd bij Schenkeveld, zie boven.

De contracten die vanuit Enkhuizen met de Maatschappij zijn gesloten, worden vermeld in invnr 1394:

- subcommissie, december 1819, 6 personen (C1)
- Directeuren van het BurgerWeeshuis, december 1819 (A3)
- Directeuren van het BurgerWeeshuis, november 1820 (A20)

Gegevens over de kinderen komen uit het wezenregister toegang 0137.01 invnr 652 en uit het register van op contract geplaatsten invnr 1389. In die beide registers heeft Jan Veldt respectievelijk de nummers PK26 en B36. In invnr 1389 heeft Pieter Kip nummer B27, Gerrit Kip nummer B29, Jan Bult nummer B26, Hendrik Bult nummer B38, Swaantje Voorn nummer B28 en Jan Dirks of Jan Dirkszn nummer B34.

Een goed mensch met een oppassend net meisje, pagina 342

Elisabeth Nacht heeft weesnummer 571 in invnr 1412. Nicolaas Beun is te vinden in de stamboeken van Wilhelminaoord met de invnrs 1352, 1353, 1354, 1355, 1356 en 1357 bij hoeve 47, evenals voor een gedeelte zijn oudere zus Lena. Gerardus Elsing in dezelfde stamboeken maar dan op hoeve 48. Later staan Elsing en Lena Beun in het personeelsregister invnr 998 als zaalopzienersechtpaar.

De chronologische volgorde, plus gebruikte materiaal, voor deze en de volgende paragraaf:

- 9 maart 1850, Beun vraagt met Elisabeth te mogen trouwen, brief bevindt zich in invnr 668 bij 16 april 1850 N5;
- 19 maart 1850, de permanentecommissie stuurt de brief voor advies aan de directeur, invnr 665 bij 19 maart 1850 N5;
- 3 april 1850, de directeur adviseert negatief, brief bevindt zich bij invnr 668 bij 16 april 1850 N5;
- 16 april 1850 N5, de permanente commissie wijst het verzoek van Beun af, invnr 668;
- april/mei 1850 Elisabeth wordt ontslagen (officiële ontslagdatum is 4 juli 1850, maar ze is al veel

eerder in Amsterdam);

- april/mei 1850 Beun vraagt aan de Amsterdamse inrichting voor stadsbestellingen met Elisabeth te mogen trouwen (die brieven heb ik niet);
- 21 mei 1850, de inrichting voor stadsbestellingen schrijft daarover aan Van Konijnenburg, brief bevindt zich in invnr 671 bij 14 juni 1850 N1;
- 25 mei 1850, Van Konijnenburg stuurt de brief van de inrichting voor stadsbestellingen door naar de permanente commissie met een begeleidend briefje dat zich bevindt in invnr 671 bij 14 juni 1850 N1;
- 14 juni 1850 N1, PC schrijft aan de inrichting voor stadsbestellingen waarom ze het huwelijk niet willen, invnr 671;
- 24 juni 1850, de inrichting voor stadsbestellingen schrijft brief dat Elisabeth zwanger is, brief bevindt zich in invnr 673 bij 2 juli 1850 N6;
- 2 juli 1850 N6, PC schrijft terug dat het nu helemáál niet doorgaat en geeft Van Konijnenburg opdracht om Beun voor de Raad van Tucht te slepen, invnr 673 bij 2 juli 1850 N6;
- 4 juli 1850, officiële ontslagdatum Elisabeth in invnr 1412, maar ze moet gezien voorafgaande al langer in Amsterdam zijn;
- 22 juli 1850 Brief van directeur Van Konijnenburg, met bijgevoegd:
  - afschrift Raad van Toezigt Wilhelminaord van 15 juli 1850;
  - afschrift Raad van Tucht in de gewone koloniën van 15 juli 1850;
  - Brief van adjunctdirecteur Rensing van Veenhuizen-1 van 15 juli 1850;
  - Brief van adjunctdirecteur Rensing van Veenhuizen-1 van 17 juli 1850. Dit hele pakket bevindt zich in invnr 676 bij 15 augustus 1850 N29;
  - 15 augustus 1850 N29, besluit van de permanente commissie om de inrichting voor stadsbestellingen te vragen om Elisabeth te verhoren, invnr 676;
- 27 augustus 1850. de inrichting voor stadsbestellingen schrijft resultaten van haar onderzoek aan de permanente commissie, brief bevindt zich in invnr 679 bij 26 september 1850 N14;
- 3 september 1850 N8, permanente commissie stuurt de brief van Amsterdam meteen door naar de directeur, invnr 678;
- 19 september 1850, Brief van Van Konijnenburg met oa mededeling dat Elsing gestorven is, met als bijlage A) brief van inrichting voor stadsbestellingen van 27-08, B) brief Elisabeth aan Beun, C) ondervraging Beun door de adjunctdirecteur van de vrije kolonien Coenraad Hulst, alles invnr 679 bij 26 sept 1850 N14;
- 26 september 1850 N14, de permanente commissie neemt dit pakket voor kennisgeving aan.

Dat ik in de kraam moet, die oogenblikken weet ik niet eens, pagina 344

Zie vorige paragraaf. Klaas Teeuwes Albertsma zal de Klaas Tewets Alberts zijn die met weesnummer 1436 in de invnrs 1410 en 1411 staat, want verder kloppen alle gegevens. Volgens wiewaswie overlijdt in 1855 ene Elisabeth Nacht in Amersfoort, maar ik kan niet achterhalen of dat dezelfde is als in dit verhaal.

Hoe werd hier op alles gelet, pagina 347

Citaten komen uit *De wees van Amsterdam*, zie hiervoor bij pagina 319.

Karel Möller staat ingeschreven in het inschrijfregister van kwekelingen te Wateren 1848-1859, invnr 1583, met kwekelingsnummer 61. Uit de in dat register vermelde aankomstdata valt af te leiden wie bij zijn komst zijn reisgenoten waren en uit de vertrekkedata valt te zien hoelang die reisgenoten in Wateren blijven.

Gerrit Huntelaar heeft weesnummer 708 in invnr 1412 en kwekelingsnummer 69 in invnr 1583. Jan Poppe heeft weesnummer 414 in invnr 1412 en kwekelingsnummer 75 in invnr 1583. Jan Hartekamp heeft weesnummer 1478 in invnr 1413 (waar ook staat vermeld dat hij vondeling is) en kwekelingsnummer 13 in invnr 1583. Jacobus Willem Christiaan Bruinvis heeft weesnummer 136 in

invnr 141 (waar ook staat vermeld dat hij vondeling is) en kwekelingsnummer 82 in invnr 1583. Willem Christiaan Verhoeven heeft weesnummer 1675 in invnr 1413 (waar ook staat dat hij gedeserteerd is geweest) en kwekelingsnummer 60 in invnr 1583.

De verderop genoemde Wilhelmus Johannes Kist en Hendrik Frederik Reinke hebben respectievelijk weesnummers 1255 in invnr 1413 en 966 in invnr 1412 en kwekelingsnummers 57 en 64 in invnr 1583.

De overige, niet met naam genoemde, reisgenoten waren overigens Jan Nicolaas Warnar, weesnummer 1961 in invnr 1413, Jan Broekhuizen, weesnummer 1502 in invnr 1413, Arnold Hendrik Cornelis Holle, weesnummer 2041 in invnr 1413 en Frederik Anjelier, weesnummer 872 in invnr 1412.

Martinus Vink heeft als alle geplaatsten op particulier contract een B-nummer en is als B352 te vinden in het register van op particulier geplaatsten invnr 1389. Later staat hij als kwekelingsnummer 18 in het register van kwekelingen 1831-1841 invnr 1611. In het personeelsregister 1834-1859 staat hij als schrijver op de Ommerschans op folio 40 en als onderdirecteur te Wateren op folio 92. Hij is getrouwd met een dochter van de proefkolonist Houtman, zie *De proefkolonie* pagina 382. Na de sluiting van Wateren zal Martinus Vink overgaan naar Frederiksoord en zijn hele leven in dienst van de Maatschappij van Weldadigheid blijven.

Als dat hij hier ter plaatse niet kan gewinnen, pagina 349

De zittingen van de Raad van Tucht tot en met 1849 bevinden zich in invnr 1618. Daarna worden ze door de Maatschappij niet meer gezamenlijk opgeborgen, maar zitten ze in diverse invnrs bij de uitgaande post. Ze kunnen echter voor de meeste jaren wel bijeengegaard worden via de klappers op de post, de invnrs 945-953.

Anthoon Berends Lenos heeft weesnummer 1345 in invnr 1413. Hij komt aan op 23 november 1846, hij deserteert 24 April 1847 en wordt de volgende dag weer teruggebracht, hij deserteert 12 februari 1848 en wordt 14 februari teruggebracht, hij deserteert weer 27 februari 1848 en wordt 29 februari teruggebracht en diezelfde dag door de Raad van Tucht tot de strafkolonie op de Ommerschans veroordeeld, invnr 1619.

Joannes Wilhelmus Alexander de Mooi heeft weesnummer 2092 in invnr 1413. Volgens de aantekening in dat register deserteert hij (en wordt dan steeds na een of twee dagen teruggebracht) op 17 november 1850, 3 augustus 1851, 24 augustus 1851, 17 juli 1852, 3 mei 1853 en 18 juni 1853.

Volgens eigen zeggen houdt de Raad van Tucht zich met hem bezig op de zittingen van 21 november 1850, invnr 686 bij 24 december 1850 N3, 6 augustus 1851 en 26 augustus 1851, beide zittingsverslagen heb ik niet kunnen vinden, 19 Julij 1852, invnr 733 bij 24 augustus 1852 N11 en 5 Mei 1853, invnr 755 bij 21 juni 1853 N9.

Op de zitting van 20 juni 1853 hebben ze er genoeg van en veroordelen ze hem tot de Ommerschans, invnr 758 bij 20 juli 1853 N3. Hij staat inderdaad ingeschreven in het register van strafkolonisten 1848-1859 invnr 1586 folio 5, maar vandaar loopt hij weg (en blijft hij definitief weg) op 21 november 1853.

Ontuchtige gesprekken volgens de rooms-katholieke geestelijkheid: zitting van 19 Maart 1853, invnr 750 bij 21 april 1853 N4. Verkoop kerkboekjes: zitting van 27 mei 1853, invnr 755 bij 21 juni 1853 N9. Praten tijdens de kerkdienst: zitting van 27 januari 1852, invnr 723 bij 13 april 1852 N3. Niet groter dan de tafel: zitting van 22 maart 1852, invnr 724 bij 20 april 1852 N17.

Casper Antonius Eiling heeft weesnummer 1877 in invnr 1413. Jenever drinken in de herberg: zitting van 26 november 1852, invnr 742 bij 4 januari 1853 N9. Nieuwjaar wensen bij de boeren: zitting van 3 januari 1853, invnr 745 bij 28 februari 1853 N8.

Ik geloof dat ik beter uw belang inzie dan gij, pagina 350

Citaten komen uit *De wees van Amsterdam*, zie pagina 319.

Wie de reisgenoten zijn, kan worden afgeleid uit de vertrek/ontslagdata in het inschrijfregister van kwekelingen te Wateren 1848-1859, invnr 1583. Derk Broekhuysen heeft weesnummer 90 in invnr 1412, kwekelingnummer 10 in invnr 1583. Barent Beumer heeft weesnummer 58 in invnr 1412 en kwekelingnummer 16 in invnr 1583. Gerrit Jacob v.d. Vecht heeft nummer 2076 in invnr 1413 en kwekelingnummer 33 in invnr 1583. Hendrik Bloezee heeft nummer 1463 in invnr 1413 en kwekelingnummer 48 in invnr 1583. Jacobus Willem Christiaan Bruinvis heeft weesnummer 136 in invnr 1412 en kwekelingnummer 82 in invnr 1583.

Over het latere leven van Karel Moller zie bij pagina 320.